

(c)

ד"ר מרגלית שלאין – ילדי ביאליסטוק בגטו טרזיינשטאט – טרגדיה ותעתוע 74 שנים לשילוחם למוות באושוויץ

ב-24 באוגוסט 1943, הוטל במפתיע הסגר על כל האזור של מסילת הרכבת החדשה, שחיברה את העיירה בווהשוביצ'ה עם גטו טרזיינשטאט. בצהרי היום נכנסה לאיטה רכבת קיטור קטנה, לתחנה שבתוך הגטו. ואולם, גם לאחר עצירתה, לא נפתחו הקרונות, הם נותרו חתומים, ולא נשמע מהם כל קול. הסקרנות בגטו לגבי נוסעי הרכבת גאתה. סבלים מהגטו הביאו מיכלי אוכל והניחו אותם ליד הקרונות, אבל רק לאחר שהתרחקו מהמקום פתחו אנשי ה-ס"ס את דלתות הקרונות. שוטרים ממשמר הגטו שצפו ברכבת מרחוק, סיפרו לד"ר קארל לוונשטיין, מפקד משטרת הגטו, כי כאשר נפתחו הדלתות התפרצו משם יצורים מוזרים, שרק לאחר שבחנו אותם היטב, הסתבר להם כי המדובר בילדים:

יכולנו לראות שהמדובר במשלוח של ילדים ... הם היו כמעט שלדים, פניהם היו של אנשים זקנים, בקושי יכלו לעמוד על רגליהם. והבגדים? סמרטוטים שהיו תלויים על גופותיהם הקטנות. מיד כשנפתחו הדלתות הרשו לילדים לאכול, אבל אי אפשר היה לקרוא לזה אכילה. הילדים המסכנים טרפו את האוכל כמו חיות. סימן ברור עד כמה רעבים היו יצורים מסכנים אלה. לאחר שהילדים סיימו לאכול, נסגרו שוב הדלתות ושומר הועמד בחזית כל קרון.¹

מי היו ילדים אלה, מנין הגיעו ומדוע נשלחו לטרזיינשטאט?

היה זה משלוח יוצא דופן שנשלח מגטו ביאליסטוק. היו בו כ-1,200-1,260 ילדים (מספרם המדויק אינו ברור), מרביתם בגיל שש עד שלוש עשרה, אך היו ביניהם גם בני ארבע וחמש שנים, מלווים בעשרים מבוגרים, ובראשם הדסה לבקוביץ, מזכירתו של אפרים באראש, יושב-ראש היודנראט בגטו ביאליסטוק, ועשרה אנשי ס"ס. עם הגעתם לטרזיינשטאט הפרידו אנשי ה-ס"ס המלווים את הילדים מהמבוגרים; את המבוגרים העלו מיד על רכבת נוסעים אחרת שנסעה לפולין, למחנה ההשמדה אושוויץ. ביניהם היו כמה ילדים שהיו בהשגחתם האישית של המלווים ושתי נשים עם ילדיהן שהיו להם

*ד"ר מרגלית שלאין (Dr. Margalit Shlain) – חוקרת שואה, המתמחה בהיסטוריה של גטו טרזיינשטט ויהדות מרכז אירופה בתקופת השואה. יועצת אקדמית למוזיאון בית טרזין, גבעת חיים (איחוד).

¹ ארכיון יד ושם (איו"ש), עמ' 76 (39). 0.64/102. Karl Lowenstein, *Aus der Hoelle Minsk in das "Paradies"*. *Theresienstadt*, להלן, לוונשטיין, זכרונות.

דרכונים פלשתינאים. בהגיעם לאושוויץ עברו את הסלקציה רק מספר נשים רווקות והשאר נשלחו להמתה בתאי הגז.²

לבקוביץ, ששרדה, סיפרה, כי באוגוסט 1943, בסמוך לחיסולו של גטו ביאלסטוק, דרשה הגסטאפו במפתיע מיושב-ראש היודנראט באראש, לרכז 1,200 ילדים מהגטו, כדי להחליפם בעסקת חליפין, בשבויי מלחמה גרמניים ולהעבירם, לדבריהם, לארץ-ישראל. באראש הצליח לרכז 1,200 ילדים; 400 נלקחו משני בתי-יתומים בגטו, ואת האחרים מסרו הורים אשר קיוו כי בדרך זו יינצלו ילדיהם מהשמדה.³ בחינת רשימה לא מלאה של הילדים שנותרה בידנו,⁴ מראה כי מספר הבנים עולה על מספר הבנות שנשלחו. האם האמינו ההורים שילדים "שהתחסנו" באימי הגטו מחושלים יותר מילדות להתמודד עם הפרדה מהמשפחה ומהגורל הבלתי נודע? או שמא חששו שלבנות יבולע יותר?

באמצע הלילה, הובלו הילדים בליווי אנשי ס"ס לחיטוי. "זה היה נורא לראות את הקטנים צועדים ברחובות הריקים של טרזיינשטאט". לא ניתן היה למנוע את התפשטות השמועה בגטו על התנגדותם ההיסטרית של הילדים הדוויים, כשניסו להכניסם לחיטוי ורחצה בגלל מצבם הגופני הנורא, כפי שרשם לוונשטיין בזיכרונותיו:

כאשר הגיעו הילדים למכון החיטוי החלו לרעוד ולחבק האחד את השני והיה צורך להפרידם בכוח. למראה השלטים "רעל" "גז" ו"סכנה" פרצו בזעקות אימים... דוברי יידיש [מעובדי בית המרחץ, מ"ש] ניסו להרגיע את הילדים, אבל הם נותרו חשדנים. ילדים גדולים דחפו את הקטנים לעמוד לפנייהם מתחת למקלחות ורק כשיצאו המים נרגעו... כשגילו יותר אמון, סיפרו בלחש, שכמה ימים קודם לכן הובילו הגרמנים את כל היהודים לכיכר גדולה. לאחר זמן מה החלו לירות ללא הבחנה אל תוך הקהל. המבוגרים שניצלו הובלו למבנה שהיה עליו שלט "בית מרחץ" ושם הומתו כולם בגז... הם, הניצולים, הוכנסו למכוניות ונשלחו לטרזיינשטאט.⁵

השמועות שנפוצו בגטו בעקבות הגעת ילדי ביאלסטוק זעזעו את כל האסירים כפי שמסתבר גם מאיורי בכירי הציירים, שהסתכנו לצייר את הגעת הילדים לגטו, במחתרת.

² עדויות הדסה לבקוביץ-שפרונג, איז'יש, 0.3/3809, 0.33/668.

³ ראה גם ברונקה קליבנסקי, "פרשת משלוח 1200 ילדים מגטו ביאליסטוק למחנה טרזיינשטאט", ילקוט מורשת, ניסן תשנ"ג, גליון נ"ד, עמ' 125-132.

⁴ נותרה רק הרשימה השמית של 1,196 ילדים שנשלחו לאושוויץ ב-5.10.1943 (נרשמו ברשימת משלוח Dn/a) בליווי 53 מלוויים מבוגרים מהגטו (שנרשמו ברשימת משלוח Dn). איז'יש, 0.64/318.

⁵ לוונשטיין, זכרונות, עמ' 77,76 (40,39).

אוסו אונגר, טרנספורט ילדים, טרזיינשטאט, 1943

ארנסט מורגן – ילדי ביאליסטוק בטרזיינשטאט

ליאו האס – ילדי ביאליסטוק

מהתנהגות הילדים ומדבריהם המקוטעים אפשר היה להסיק, שהם פחדו מפני המתה בגזים, ושהיו עדי ראייה לירי של גרמנים ביהודים. הם לא יכלו למסור פרטים מדויקים, בשל גילם הצעיר ומשום שנשמרו כל הזמן על-ידי ה-ס"ס. תושבי הגטו שהשמעות על תגובות הילדים הגיעו אליהם, התקשו להבין את עניין ההמתה בגז ולא התייחסו לדבריהם באמון.

מתחילת 1943, נפוצו בגטו ביאליסטוק ידיעות על המתת יהודים בתאי-גזים דמויי מקלחות, שסיפרו אנשים שהצליחו לברוח ממחנה ההשמדה טרבלינקה.⁶ ב-16 באוגוסט 1943, כשהורה היודנראט של גטו ביאליסטוק על פינוי הגטו, פתחה המחתרת היהודית במרד מזוין. הגרמנים הכניסו לגטו כוח גדול של חיילים, בליווי משוריינים וטנקים. ב-19 באוגוסט נתגלה וכותר הבונקר של המחתרת ו-72 הלוחמים שהיו בו נורו באותו היום. כבר מה-18 באוגוסט יצאו מהגטו משלוחים למחנות ההשמדה טרבלינקה ומאיידאנק, ולאחר מכן יצא, כאמור, משלוח הילדים לגטו טרזיינשטאט.

⁶עדותו של אחד הבורחים, אברהם ברוידה, הופצה בגטו ע"י מרדכי טננבוים ומצויה בארכיון המחתרת של מרדכי טננבוים, איי"ש, M 11/19.

לאחר הרחצה הובאו הילדים למחנה צריפים מיוחד, שנבנה בסמוך לבואם בבקעת בוהושוביצ'ה מחוץ למצודת הגטו, בפרבר שנקרא קרטה ("כרתים"-Kreta), היו בו שישה צריפים גדולים ועשרה צריפים קטנים. כמה מהילדים סבלו ממחלות מידבקות. לאחר בדיקה רפואית הם הופרדו מהשאר והובאו לבנין "סוקולובנה" לשם ריפוי, כביכול, אבל בו בלילה הובלו על-ידי הגרמנים ל"מבצר הקטן" ונרצחו שם. מאחר שאין נתונים בדוקים על מספר הילדים שהגיעו לא ניתן לקבוע בוודאות כמה ילדים נרצחו. לפי עדותו של דב הרשקוביץ נרצחו כ-120 ילדים, מספר שאין לו סימוכין. לפי מקורות אחרים מספרם היה 64, 50, 34 או 22. למחרת נשאו אנשי ס"ס ארונות מתים קטנים שטפטף מהם דם, ושרפו אותם בעצמם בקרמטוריום.⁷

צוות נבחר של 53 אנשים מקרב אסירי המחנה, מרביתם בודדים (בין אם היו רווקים ובין שבן-זוגם נפטר) **התנדב לטפל בילדים**. רשימת אנשי הצוות המצויה בידנו מראה כי היו בני 21 עד 52, ובממוצע בני 30. ביניהם נמצאו שמונה רופאים, אחיות, מדריכים ואחרים. עשרה מהם היו בגיל 21 עד 30 (מרביתם ככל הנראה מדריכים); עשרים ושבעה היו בגיל 30 עד 40; שבעה בגיל 40 עד 50 ושישה בגילאים 50 ומעלה. 32 מהם היו מצ'כיה, 11 מגרמניה ו-10 מאוסטריה. חסרים פרטים רבים על רוב אנשי הצוות ואיננו יודעים מה גרם להם להתנדב, אך בולטת העובדה שרובם היו נשים (שלושים ושבע נשים ו-שישה עשר גברים).

הדעה הרווחת בגטו הייתה: "שאם שלחו את הילדים מביאליסטוק לטרזיינשטאט, לא הביאו אותם לכאן כדי להוציאם להורג. כנראה, שישנה סיבה טובה לכך והם מיועדים לחליפין". ניתן איפה להניח, שאחד הגורמים להתנדבות, הייתה האפשרות המזומנת לצאת מהגטו עם הילדים לארץ-ישראל. לבעלי המשפחות הבטיחו הגרמנים חסינות מגירוש לקרובי המשפחה, והבטחה זו קוימה.

בראש הצוות שטיפל בילדי ביאליסטוק עמד הרופא, ד"ר **ליאו בלומנטל**, שהיה בן 48, יליד ברומברג - פוזן שהגיע לגטו במאי 1943 מברלין. אחת האחיות הייתה **אוטילה דוד-קפקא**, בת ה-51, **אחותו האהובה של פרנץ קפקא**, שהתגרשה מבעלה הלא יהודי בכדי להציל את בנותיה הלנה וורה מגירוש לטרזיינשטאט; ואחת המטפלות הייתה **מרי לוסטיג**, בת ה-41, שביוני 1942 נשלחה לגטו מקולין שבצ'כיה יחד עם בנותיה חנה ואירנה והייתה שם לאחראית בטיפול בבית התינוקות. לפי עדות הבת, חנה גרינפלד, ששרדה, העברת אנשי הצוות לקרטה הייתה מיידית והיא אפילו לא הספיקה להיפרד מאמה טרם צאתה מהגטו.

⁷Karl Lowenstein, *Aus der Hoelle Minsk in das "Paradies" Theresienstadt*, 1947,S.(40)77. איוויש, 0.64/102. עדות דב הרשקוביץ, עמ' 21, איוויש, 0.3/8527.

מרי לוסטיג

אוטילה דוד-קפקא

מקרב המדריכים, ראוי לציון מיוחד, **אהרן מנצ'ר**, בן ה-26, יליד וינה, מנהל עליית הנוער בעיר, מחנך ומדריך ב'גורדוניה'. בפברואר 1939 ליווה קבוצה של עליית הנוער מווינה לארץ ישראל, ולמרות הפצרות בני משפחתו, שכבר היו בארץ, סירב להישאר, משום שבני הנוער בווינה היו זקוקים לו: "הוא יעלה ארצה אחרי אחרון חניכיו". אך הוא לא הספיק: בספטמבר 1942 גורש לגטו טרזיינשטאט, שם השתלב בפעילות החינוכית עם בני הנוער דוברי גרמנית. בהיותו דובר יידיש, התנדב לשמש מדריך לילדי ביאליסטוק וקשר את גורלו, כשאר המתנדבים, בגורלם.

הגרמנים נקטו אמצעי ביטחון קיצוניים על מנת לבודד את ילדי גטו ביאליסטוק מיתר תושבי הגטו. באיסור חמור נאסר כל מגע או דיבור אתם ועם צוות מטפליהם, שחל גם על הנהלת הגטו. האנשים שהתנדבו, לא יכלו לקיים עוד כל קשר עם בני משפחותיהם. מי שניסה להתקרב לגדר המחנה נאסר וצורף למשלוח הקרוב, שיצא בספטמבר 1943, כמו שעלה בגורלו של פרדי הירש, סגן מנהל המחלקה לטיפול בנוער בגטו.

למרות כל אמצעי הזהירות, הצליחו המטפלים להבריא לעתים כמה פתקים. אחד מהם נזרק בתוך גוש קטן של בוץ לעבר וילי שן, האחראי לאספקת המים, שנכנס למחנה הילדים כדי לתקן תקלה בצינור המים, שהכניס את הגוש לארגז הכלים שלו. הזורק היה לזר (לייזר) מולדבן, בן ה-24, אחד מראשי תנועת 'החלוץ' בפרוטקטוראט. עד שנשלח לגטו ביולי 1943 שימש איש הקשר של 'החלוץ' בין פראג, בודפשט וקושטא, עתה

התנדב להיות מדריך לילדי ביאליסטוק. בפתק נכתב: "סיפור הילדים הוא סיפור אימה מחריד. גורלנו כגורלם. לייזר".⁸

בדיון שקיימה הנהלת 'החלוץ' בגטו לאחר קבלת הפתק והשמעות על התנהגות הילדים, החליטה הנהגת 'החלוץ' בגטו בראשותו של יעקב אדלשטיין מ"מ זקן-היהודים בגטו, להסתכן ולהבריח באמצעות מולדובן, מכתב לחברים בבודפשט ובארץ-ישראל, ולספר על המצב בגטו טרזיינשטאט. הם הצליחו להעביר אליו את המכתב, שמטעמי זהירות נכתב ברמזים, שעליו חתמו אדלשטיין, ד"ר פראנץ קאהן, המזכיר הכללי לשעבר של ההסתדרות הציונית בצ'כוסלובקיה, וד"ר אריך אסטרייכר, מנהל 'מרכז העבודה' בגטו.⁹

המפקדה הגרמנית עוררה את הרושם, שהילדים ומלוויהם נועדו להישלח מהגטו לשוויץ, כדי שיוחלפו שם בנתיני גרמניה בארץ-ישראל. הילדים קיבלו בגדים נאים ומזון משופר בשפע ועלו במשקלם. הרשו להם ללכת בתוך הצריפים, אך נאסר עליהם לעזוב אותם. האוכל הושם לפני הדלתות והכלים הריקים נאספו משם. למרות שהיו סגורים במחנה הצריפים, זכו ילדי ביאליסטוק שם למנוחה ולטיפול אוהב מכל אנשי הצוות, ואולי גם לשוב אל ילדותם האבודה, לאחר השנים הקשות בגטו ביאליסטוק ובמיוחד בעת חיסולו, ובעת הפרדה מהוריהם וקרוביהם.

לשמעה על החילופין היה בסיס ממשי. בשנים 1943-1944 התנהלו מגעים שונים בין משרד החוץ הגרמני, באמצעות המחלקה לענייני יהודים (Inland II), לבין נציגי ממשלות בריטניה וארגנטינה וארצות נוספות באירופה על הוצאתם כביכול של 50,000 יהודים מאירופה והחלפתם בעצורים גרמנים בחוץ-לארץ. אין לדעת עד כמה הרייכספיהרר-ס"ס היינריך הימלר, שפיקד בעצמו על מנגנון הביצוע של "הפתרון הסופי" באירופה, שקל בשלב מסוים, להיענות לבקשתם של כמה מאות גרמנים מארץ-ישראל שהתגייסו לוורמאכט להעביר את בני משפחותיהם לגרמניה, כחלופה להגירת יהודים מהשטחים הכבושים, שכן תכנית זו עמדה בסתירה למדיניות ההשמדה של היטלר.

בראשית 1943, אנטון פלדשר (Feldsher), נספח בשגרירות שוויץ בברלין, העביר למשרד החוץ הגרמני פנייה מממשלת בריטניה להתיר ל-5,000 אנשים ממוצא לא ארי (85% ילדים ו-15% מבוגרים) מהגנרל-גוברנמן (פולין) ומליטא ומלטוויה (שנכבשו מברית-המועצות) להגר לארץ-ישראל. שר החוץ ריבנטרופ נועץ בראש ה-ס"ס, הימלר. הימלר השיב, כפי שמסר אייכמן, כי "הגירתם של ילדים יהודים חייבת להידחות עקרונית, ויציאתם של 5,000 ילדים תתאפשר רק על יסוד חליפין עם עצורים גרמניים

⁸ עדות דב הרשקוביץ, עמ' 21, 22, איז'יש, 0.3/8527.

⁹ לדברי דיטל אורנשטיין-רוף, נפל המכתב בידי הגרמנים, ובעקבות זאת נחקר אסטרייכר, חברה לחיים, שוב ושוב במפקדה בטרזיינשטאט. ראיון עם דיטל אורנשטיין-רוף שערכה רות בונדי בלונדון, בסוף שנות ה-70, שפרטיו נמסרו לי באדיבותה של רות בונדי. [מי"ש]. כנראה שאסטרייכר הצליח להניח את דעת חוקריו, משום שהמשיך לכהן כמנהל 'מרכז העבודה' בגטו ובינואר 1944 התמנה גם לחבר במועצת-הזקנים עד שנשלח באוקטובר 1944 לאושוויץ.

בחוץ לארץ ביחס של ארבעה גרמנים לילד. פירוש הדבר החזרת 20,000 גברים עד גיל 40 לרייך הגרמני".¹⁰

בתשובת משרד החוץ הגרמני נאמר שניהול המשא ומתן מותנה בכך שהילדים ייקלטו בבריטניה, בהסכמת בית הנבחרים, וכי יתקבלו תנאי החילופין ביחס שהוצע על-ידי הימלר. אי-לכך יצא בסוף אוגוסט 1943 משלוח של כ-1,200 הילדים מגטו ביאליסטוק לטרזיינשטאט, שנועד להבטיח שבידי הגרמנים יהיו ילדים לחליפין.

אייכמן הטיל וטו על הרעיון, להעברת הילדים לארץ-ישראל, שהועלה בתכנית פלדשר, בשל התנגדותו של המופתי חאג' אמין אל חוסיני, ברוח הצהרת משרד החוץ הגרמני: "ממשלת הרייך אינה יכולה לתת ידה לגירושו של עם אציל ונועז כעם הערבי ממולדתו הפלסטינית בידי היהודים".¹¹

התנאים שהציגו הגרמנים לא יכלו להתקבל על-ידי הבריטים. מחד גיסא הצהירו שאינם יכולים לקלוט את הילדים על בסיס קבע ומאידך גיסא דחו את ההצעה לשחרר מספר רב יותר של גרמנים או עצורים פרו-נאצים תמורת הילדים. הכשלת תכנית החילופין תאמה את עמדתו העקרונית של הימלר, ששללה כאמור, חילופי ילדים יהודים, ועל-כן לא היה עוד צורך בהחזקת ילדי ביאליסטוק. אייכמן ביקר במחנה הצריפים בקרטה וכפי הנראה מסר אז את הוראתו של הימלר על שילוח הילדים לאושוויץ.

על נסיבות הגעתם של הילדים מגטו ביאליסטוק לטרזיינשטאט ושילוחם לאושוויץ, קיימת גרסה נוספת. מנובמבר 1942 ועד אוגוסט 1943, העלו פעילי 'קבוצת העבודה' במרכז היהודים' בסלובקיה בפני דיטר ויסליצ'ני, יועץ ה-ס"ס לשאלת היהודים ליד ממשלת סלובקיה, תכנית שעל-פיה יופסקו גירושי היהודים להשמדה תמורת סכום נכבד, שנודעה כ'תכנית אירופה'. ויסליצ'ני דיווח על המגעים לאייכמן וזה שלח את הדיווחים להימלר שנתן אישור מסויג להמשכם. ב-27 באוגוסט 1943 נועד ויסליצ'ני עם 'קבוצת העבודה' וסיפר להם שמנהיגיו מתכננים משלוח של 5,000 ילדים יהודים מפולין לטרזיינשטאט, וכי 2,000 מהם כבר יצאו לשם - כשכוונתו למשלוח ילדי ביאליסטוק. עוד הבטיח כי תמורת תשלום ניתן להסדיר את העברתם לארץ-ישראל. לדברי אנדריי שטיינר, אחד מחברי 'קבוצת העבודה' שהשתתף באותה פגישה, סירבו הארגונים היהודיים בחוץ לארץ לשלוח את הסכומים מנימוקים משפטיים ועקב כך שולחו הילדים מטרזיינשטאט אל מותם.¹²

¹⁰ תכתובת מ-Inland II: תזכיר פון תאדן, מה-14.5.1943 ומכתב ואגנר למילר, ראש הגסטאפו מ-21.5.1943. כמובאים ע"י יהודה באואר, **יהודים למכירה? משא ומתן בין יהודים לנאצים 1933-1945**, יד ושם, תשס"ב, עמ' 152. DAP, Serie E. Bd.VI. Dok.27. ibid, Bd. VII Dok 162.

¹¹ NA/T 120/4202/E4224480, 29.3.1944. כמובא ע"י באואר, **יהודים למכירה? עמ' 152** והערה 38.

¹² הצהרת שטיינר על משלוח הילדים. 1946. ארכיון הגיונט, גבעת רם, G.J.7/Geneva/Box/C/36/038. בהיותו בכלא הצהיר ויסליצ'ני: "בדצמבר 1942 הודיע לי אייכמן, שמשלוחי הילדים נאסרו ע"י הימלר בהתערבותו של המופתי הגדול". אם דייק בתאריך, לא יכול היה להתייחס לפרשת ילדי ביאליסטוק שהייתה באוגוסט 1943. הוא לא מסר פרטים נוספים על הפרשה. קטע

אין ראייה לחיזוק טענתו של שטיינר; ככל הנראה שילוחם של ילדי ביאליסטוק מטרזיינשטאט נבע מכישלון תכנית פלדשר, שהועלתה לדיון בין ממשלות בריטניה וגרמניה, ולא מכישלון הצעתו של ויסליצ'ני, שפעל על דעת עצמו גם לאחר שהימלר אסר עליו באוגוסט 1943 את המשך המגעים הקשורים ב'תכנית אירופה'.

ב-5 באוקטובר 1943, יצא מהגטו משלוח בקרונות נוסעים ובו 1,196 ילדי ביאליסטוק ו-53 מלוויהם.¹³ הם נשלחו, כביכול, לחופשי. זמן קצר לפני כן, צריך היה הצוות המטפל לחתום על הצהרה, שלא יספרו דבר ממה שראו בטרזיינשטאט. מאחר שאף לא אחד מנוסעי המשלוח ענד את הטלאי הצהוב, האמינו בגטו שהמשלוח באמת ייצא לארץ נייטרלית.

הנהגת הגטו ביקשה לברר לאן יצא המשלוח ושלחה ארבעה אנשים לעקוב אחר יציאתו מתחנת הרכבת בבוהושוביצ'ה, הסמוכה לגטו. לפי עדותו של אחד העוקבים, פטר הכט, בתחנת בוהושוביצ'ה עמדו שמונה קרונות, והוא ראה כיצד דחסו אנשי ה-ס"ס בידיהם את הילדים לתוך הקרונות, ושמע ממרחק של 500 מטר את צעקותיו של יאנצ'ק, מפקד הז'נדרמרים הצ'כים. המראה הקשה גרם לו לפקפק בכך שנסעו לשוויץ.¹⁴ הילדים ומלוויהם נשלחו לאושוויץ. לפי עדויות אסירים שעבדו על הרציף, מיד עם הגעתם למחנה, הובלו כולם לתאי הגז.¹⁵

נותרה בידנו רק רשימה שמית של 1,196 הילדים ושל 53 מלוויהם האמיצים. "במשך שנים", סיפרה חנה גרינפילד, שהייתה בעצמה בטרזיינשטאט ושרדה את המחנות אושוויץ וברגן-בלזן, "חיפשתי שוב ושוב פרטים על גורלה של אמי, מרי לוסטיג, התנדבה לטפל בילדי ביאליסטוק ונספתה עימם". לידי חנה, שעבדה כמתנדבת ב"יד ושם" נמסרה יום אחד ארגז עם מסמכים שטרם נבדקו. "הכותרת על אחד המסמכים לכדה את מבטי: Abtransport DN/A 5.10.1943. זו הייתה רשימת 1,196 ילדי ביאליסטוק ו-53 מלוויהם, שביניהם מצאה את שמה של אמי". כללה דברים אלה גם בספרה "Fragments of Memory". אחת מקוראות הספר ספרה לה על אישה שבתה נשלחה בטרנספורט מביאליסטוק לטרזיינשטאט. פגישתן של שתי שרידות המחנות חנה ומאשה, אם הילדה, הייתה מרגשת וכואבת ביותר לשתייהן.

מרשימתו של ויסליצ'ני שנכתבה בעת שהותו בכלא בברטיסלאבה (18.11.1946). תעודה מס' 102.VI. ניסיונות למנוע את "הפתרון הסופי", רוטקירכן, **חורבן יהדות סלובאקיה**, עמ' 245,246 והערות 15,16 שם.

¹³ רשימה שמית של 1,196 ילדים שנשלחו ב-5.10.1943 משלוח Dn/a, בליווי 53 מלווים -משלוח Dn. איז'ש, 0.64/318.
¹⁴ פטר הכט היה קצב בגטו ולצרכי עבודתו הורשה לצאת לאטליו בבוהושוביצ'ה. בזמן המעקב הסתירו ארבעת האנשים את

הטלאי הצהוב שעל בגדיהם. עדות פטר הכט במשטרת ישראל. עמ' 2, 3. איז'ש, TR1519-3

¹⁵ ב-7.10.1943 נרשמה ברישומי מחנה אושוויץ הגעת משלוח מטרזיינשטאט עם 1,260 ילדים ו-53 מלווים מבוגרים, שנרצחו באותו היום בתאי הגז. APMO,D-RF-3/93,Transport Dn/a, Danuta Czech, *Auschwitz-Birkenau Kalendarium*, S.623. מספר הילדים שנרשם אינו מדויק וצריך היה להיות כאמור 1,196. באושוויץ לא נערך רישום לאלה שנשלחו ישירות להמתה בגז והנתונים המצוינים מסתמכים על רישומיו של אדלר, **טרזיינשטאט**, עמ' 40, 154.

מאשה ויינשטיין (קלימנטינובקי-Klementinowski) לבית פורוזובסקי, שרדה את אירועי השואה בעלה, ד"ר נחום (נאטק) קלימנטינובסקי, יליד 10.4.1906, שהיה רופא כיורג בביאליסטוק נשלח מהגון ונרצח במחנה ההשמדה מיידאנק, באוקטובר 1943. בפגישה המרגשת עם חנה גרינפילד, גוללה מאשה את הנסיבות שבהן הסכימה לצירוף ילדתה לטרנספורט מביאליסטוק. באוגוסט 1943, לאחר דיכוי המרד בביאליסטוק, נשלחו תושביו למחנות. ואולם, עוד בטרם החלו הגירושים קיימו הגרמנים משא ומתן להחלפתם של ילדים יהודים בשבויי מלחמה גרמנים בסיוע הצלב האדום. העובדה שלמשלוח צורפו שלוש משפחות שהיה להן ויזה לפלשתינה נתנה תקווה להורים - למרות התלבטויותיהם וספקותיהם- להניח לילדיהם ללכת בטרנספורט זה. איש לא ידע בוודאות מהו היעד המדויק של טרנספורט, אבל הגסטאפו רמזה כי ככל הנראה יתמזל מזלה של קבוצה זו להישרד.¹⁶

דבורה (דבי) קלימנטינובסקי, בת החמש, מופיעה במספר 748, ברשימת המשלוח של ילדי ביאליסטוק – Abtransport DN/A 5.10.1943.

במאגר המרכזי של שמות קרבנות השואה ב"יד ושם" מצאתי את דף העד, שמלאה האם, מאשה, לזכר ילדתה, דבורה, שאליו מצורפת גם תמונתה.

דבורה (דבי) קלימנטינובסקי – פני אחת מאלף

ככל הידוע, זוהי התמונה היחידה של אחת מ-1,200 הילדים שנשלחו מגטו ביאליסטוק לטרזיינשטאט. בדף העד, כתבה האם את הפרטים הבאים: "ב-9.5.1938 נולדה בביאליסטוק דבורה (דבי) להוריה מאשה ונחום (נאטק) קלימנטינובקי. באוגוסט

¹⁶ שיחה עם חנה גריפילד ב-2007. [מ.ש].

1943 נשלחה בטרנספורט עם 1,000 [למעשה היו שם כ-1,200] ילדים מביאליסטוק לטרזיינשטאט ומשם [ב-5.10.1943] לאושוויץ".

בכל פעם שאני בוחנת את רשימת הילדים, אני מרגישה מחנק בגרוני. שמותיהם, שמות יהודיים אופייניים, בעלי משמעות לכל אחד ואחת מאתנו. שוב ושוב אני רואה בהם את שמותיהם הפרטיים של כל בני משפחתי, קרובי, חברי ומכריי, ובאותו אופן למשל את שמות המשפחה, שאנו מכירים מקרובינו ומכרינו, שמות שליוו אותנו ביומן הכיתה בבית הספר, היסודי, בתיכון ובאוניברסיטה, בצבא או שאנו רואים יום יום בדפי העיתון, או על תיבות המכתבים של שכנינו בבתי המגורים שלנו.

בעת העיון ברשימה בלטו לעיני, בני משפחת ריבלין: יהודה לייב יליד 1935 שהיה אז בן 8 והתאומות רחלה ושפרה ילידות 1933, שהיו אז בנות 10. האם אפשר לשער מה עבר על הוריהם ליב והניה ריבלין מביאליסטוק, כשמסרו את שלושת ילדיהם, בידיעה ברורה, שהם נפרדים לעד, מבלי לדעת מי יטפל בהם ומה יעלה בגורלם? נדרשות לכך תעצומות נפש שקשה להעלותן על הדעת, כדי לקבל החלטה קשה מנשוא, המבטאת את ניסיונם הנואש להעניק לילדיהם בשנית, את חייהם.

בימים כתיקונם זוכים הילדים למלוא ההגנה, לתוחלת החיים הארוכה ביותר והם תקוות האנושות. ואולם, בתכנית של גרמניה הנאצית ל"פתרון הסופי של העם היהודי", הראשונים לכיליון היו הילדים.

זהו סיפורם של כ-1,200 ילדים יהודים, **שקולם חסר** ושל 53 האנשים שהתנדבו לטפל בהם שלא נותר מהם איש, אשר יכלו להיות עמנו היום, עם בני זוגם ילדיהם ונכדיהם. "המזל" האיר לילדי ביאליסטוק רק במשך ששת השבועות ששהו בטרזיינשטאט. ואולם, בעבור הגרמנים היו ילדים אלה רק כאבנים במשחק, שניתן היה לטלטלם מביאליסטוק לטרזיינשטאט, להונות את הוריהם ברגעיהם האחרונים וכשלא היה בהם עוד חפץ, להשליכם ולגזור עליהם ועל מלוויהם למות.

יהי זכרם ברוך!

